หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

ทัศนะของฟายอาเบนด์

ฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคม

ก่อนที่เราจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคมตามที่ฟายอาเบนด์เสนอมานั้น ผู้เขียนเห็นว่าเราควรจะทำความเข้าใจกับคำว่า 'วิทยาศาสตร์' และ 'สังคม' ในทัศนะของฟายอาเบนด์เสียก่อน ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่ผู้เขียนได้นำมาจากภาคที่สองของ *Science in a Free Society*

แม้ฟายอาเบนด์จะเห็นว่า การตอบคำถามที่ว่าวิทยาศาสตร์คืออะไรนั้นเป็นการยากที่จะมีความเห็นพ้องต้องกัน คำตอบที่ได้มักจะหลากหลาย ต่างฝ่ายต่างให้คำนิยามที่ต่างกันออกไป ปรัชญาวิทยาศาสตร์ให้คำนิยามแบบหนึ่ง นักวิทยาศาสตร์เองก็ได้ให้คำนิยามอีกแบบหนึ่ง นักการเมืองหรือกระบอกเสียงของประชาชนก็นิยามไม่เหมือนกันนัก แต่ยังคงหวังว่าสักวันเราจะหาความเห็นพ้องต้องกันได้ว่าวิทยาศาสตร์คืออะไรกันแน่ เพื่อที่ว่าคำนิยามนั้นอาจจะช่วยให้เราเข้าใจวิทยาศาสตร์ได้ดียิ่งขึ้น คำถามที่จำเป็นและเร่งด่วนกว่านั้นของสังคมทุกวันนี้คือ วิทยาศาสตร์เป็นเลิศหรือดีกว่าวิธีการแสวงหาความรู้แบบอื่น ๆ จริงหรือไม่ (Feyerabend, 1978a: 73)

แม้ฟายอาเบนด์จะไม่ได้นิยามว่า วิทยาศาสตร์คืออะไรกันแน่ แต่ดูเหมือนว่า วิทยาศาสตร์ที่ทำให้เขาต้องร่ายยาวทัศนะของเขาก็คือ วิทยาศาสตร์ที่อ้างตัวว่าเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ที่ดีที่สุด เป็นวิธีการเดียวเท่านั้นที่นำมนุษย์ไปสู่ความจริงได้ บ้างอาจอ้างว่าวิทยาศาสตร์เป็นประจักษ์นิยมที่สามารถให้ความรู้ที่น่าเชื่อถือมากที่สุด บ้างอ้างความเป็นเหตุผลนิยมหรืออ้างความเป็นปรนัยของความรู้ที่ได้ทำให้ความรู้นั้นปราศจากอคติ คำกล่าวอ้างทั้งหมดนั้นถ้าเป็นไปเพื่อทำให้คนหลงเชื่อว่า วิทยาศาสตร์เป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่จะทำให้มนุษย์มีความรู้ เพราะฉะนั้นวิทยาศาสตร์จึงสมควรจะได้รับการยอมรับให้มีฐานะเหนือกว่าวิธีการแสวงหาความรู้แบบอื่น แน่นอนว่า ฟายอาเบนด์ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

แม้วิทยาศาสตร์ที่ฟายอาเบนด์โต้แย้งนั้นจะเป็นพวกที่ชอบยกตนเหนือคตินิยมอื่น ๆ ก็ตาม แต่เมื่อเขากล่าวถึงวิทยาศาสตร์ในสังคม เขาไม่ได้กำหนดขอบเขตไว้อย่างชัดเจนนัก แต่จะกล่าวถึงวิทยาศาสตร์ไว้กว้าง ๆ ซึ่งอาจหมายถึง ตัวทฤษฎีของวิทยาศาสตร์ วิธีวิทยาของวิทยาศาสตร์ กิจกรรมที่นักวิทยาศาสตร์ทำ หรืออะไรก็ตามที่พอจะอ้างได้ว่าเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะเป็นไปได้ว่าสมัยหนึ่งวิทยาศาสตร์ได้รับการยอมรับว่าเป็นเลิศ ด้วยเหตุผลที่ว่าวิธีวิทยาทำให้มนุษย์ค้นพบความจริง แต่อีก

วิทยาศาสตร์ได้รับการยอมรับว่าเป็นเลิศ ด้วยเหตุผลที่ว่าวิธีวิทยาทำให้มนุษย์ค้นพบความจริง แต่อีกสมัยหนึ่งวิทยาศาสตร์อาจโดดเด่น เพราะกิจกรรมหรือผลของการวิจัยที่นักวิทยาศาสตร์ได้ค้นพบนั้นทำให้มนุษย์อยู่รอดปลอดภัย เช่น การค้นพบวัคซีนป้องกันโรคฝีดาษ หรือเพราะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์สามารถค้นพบสาเหตุของการเกิดโรคร้ายแรงต่อชีวิต ทำให้มนุษย์หาทางป้องกันไว้ก่อนได้ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เขาจึงกล่าวถึงวิทยาศาสตร์ในความหมายที่กว้าง เพราะไม่ว่าวิทยาศาสตร์จะถูกกล่าวอ้างถึงในรูปแบบใดก็ตาม สังคมก็ไม่ควรยกย่องให้วิทยาศาสตร์มีฐานะเหนือกว่าคตินิยมอื่น ๆ จะด้วยเหตุผลใดนั้นเราจะอภิปรายกันภายหลัง

ส่วนคำว่า 'สังคม' ที่ฟายอาเบนด์กล่าวถึงนั้น แม้บางครั้งเขาจะเรียกว่า เป็น 'สังคมเสรี' บ้าง สังคม 'สัมพัทธนิยมประชาธิปไตย' บ้างตามแต่โอกาส กระนั้น สังคมที่ฟายอาเบนด์หมายถึงก็คือสังคมปัจจุบันนี้ที่ปกครองด้วยระบบประชาธิปไตยที่ปัจเจกบุคคลและคตินิยมต่าง ๆ มีสิทธิมีเสียง มีความเสมอภาคกัน นั่นเอง ฟายอาเบนด์กล่าวว่า

> . . . สังคมเสรี เป็นสังคมหนึ่งที่ทุกประเพณีมีสิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงศูนย์กลางอำนาจ* (Feyerabend, 1978a: 100)
>
> ในสังคมประชาธิปไตย พลเมืองแต่ละคนมีสิทธิที่จะอ่าน เขียน หรือโฆษณาชวนเชื่อเพื่ออะไรก็ตามที่เป็นความพอใจของเขา**(Feyerabend, 1978a: 86)
>
> ถ้าการโต้เถียงมีบทบาทสำคัญในการปรับใช้และถ้าชุมนุมของพลเมืองเสรีได้ดำเนินการโต้เถียงกันจนกระทั่ง ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงออกอย่าง 'คนฉลาด' คนหนึ่งแล้ว เรามีสิ่งที่ข้าพเจ้าจะเรียกว่า *สัมพัทธนิยมประชาธิปไตย* ***(Feyerabend, 1987: 54)

---

* . . . a free society is in which all traditions have equal right and equal access to the centers of power.

** In democracy an individual citizen has the right to read, write, to make propaganda for whatever strikes his fancy.

*** If debates play an important role in the adaptations and if the debates are carried out by an assembly of free citizens so that everybody has the right to act a 'wise man', then we have what I shall call a *democratic relativism*.(original italics)

การที่ฟายอาเบนด์เรียกรูปแบบสังคมของเขาว่าเป็นแบบ 'สัมพัทธนิยมประชาธิปไตย' รู้สึกว่าจะไม่ค่อยคุ้นหูเรา ๆ ท่าน ๆ นัก กระนั้น เขาได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมถึงลักษณะของสัมพัทธนิยมประชาธิปไตยไว้ว่า สังคมนี้เป็นสัมพัทธนิยมตรงที่ยอมรับว่าเมืองหรือสังคมที่ต่างกันอาจจะมองโลกในมุมที่ต่างกันและก็สนใจในสิ่งต่าง ๆ ต่างกัน และเป็นประชาธิปไตยตรงที่เรื่องราวต่าง ๆ หรือประเด็นต่างของสังคมได้รับการโต้เถียงและพิจารณาโดยสมาชิกทุกคนในสังคมนั้น ๆ แม้สัมพัทธนิยมประชาธิปไตยควรจะได้รับการตระหนักถึงอย่างมากในสังคมตะวันตก อย่างไรก็ตาม สัมพัทธนิยมประชาธิปไตยก็ไม่ใช่วิถีของการดำเนินชีวิตวิถีเดียวเท่านั้น หากแต่สังคมหนึ่ง ๆ ถูกสร้างขึ้นมาบนวิถีที่ต่างกันและยังมีเงื่อนไขของการอยู่รอดของสมาชิกที่ต่างกันออกไป ความข้างต้นนี้อาจกล่าวได้ว่า ฟายอาเบนด์ไม่ได้ต้องการให้ทุกสังคมเป็นสัมพัทธนิยมประชาธิปไตยไปเสียหมด สังคมใดจะเป็นสัมพัทธนิยมประชาธิปไตยหรือไม่คงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสังคมนั้นเป็นประการสำคัญ(Feyerabend, 1987: 59)

ในส่วนของฐานะของวิทยาศาสตร์ ฟายอาเบนด์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เมื่อกาลสมัยได้แปรเปลี่ยนไปฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคมก็เปลี่ยนตามไปด้วย ฐานะของวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันนี้ไม่เหมือนอดีตที่ผ่านมา เขาเห็นว่า ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 17, 18 แม้แต่ศตวรรษที่ 19 วิทยาศาสตร์เป็นคตินิยมหนึ่งในหลาย ๆ คตินิยมที่มีการแข่งขันกัน ในช่วงนั้น วิทยาศาสตร์เป็นเสมือนพลังปลดปล่อย ในสมัยนั้นวิทยาศาสตร์ได้รับการยอมรับ ไม่ใช่เป็นเพราะว่าวิทยาศาสตร์ได้ค้นพบความจริงหรือมีวิธีการที่ถูกต้อง แต่เป็นเพราะว่าวิทยาศาสตร์ขัดขวางอิทธิพลของคตินิยมอื่น ๆ และทำให้มีที่ว่างสำหรับปัจเจกบุคคลที่จะใช้ความคิด เปรียบเสมือนกับว่าวิทยาศาสตร์เป็นทางเลือกหนึ่งของคนในยุคนั้น ๆ (Feyerabend, 1978a: 75)

กล่าวคือ ในอดีต ศาสนจักรเป็นสถาบันที่มีบทบาทอย่างมากในสังคม มากเสียจนกระทั่งคนที่คิดเป็นอื่นถือว่าเป็นผู้ที่ปั่นทอนความมั่งคงของรัฐ เพราะเมื่อก่อนรัฐและศาสนจักรมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แต่ปัจจุบันนี้สถานการณ์เปลี่ยนไป รัฐและศาสนาจักรได้แยกออกจากกันแล้ว แทนที่สถานการณ์จะดีขึ้น การณ์กลับกลายเป็นว่า วิทยาศาสตร์กลับแสดงบทบาทอย่างที่ศาสนจักรเคยกระทำมาก่อน ฟายอาเบนด์กล่าวว่า ความเป็นเลิศของวิทยาศาสตร์ได้รับการ*ยอมรับไว้ก่อนแล้ว* ไม่มีการ*หาเหตุผลสนับสนุน* นักวิทยาศาสตร์และนักปรัชญาวิทยาศาสตร์แสดงออกคล้ายกับผู้ปกป้องศาสนจักรโรมันที่เคยแสดงออกมาก่อนว่า หลักการของศาสนจักรคือความถูกต้อง นอกเหนือจากนี้เป็นเรื่องไร้สาระของพวกนอกรีต จริง ๆ แล้ว วิธีการของการโต้เถียงและการใช้โวหารที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นขุมทรัพย์

ของวาทศิลป์ทางเทววิทยา เดี๋ยวนี้ เราพบว่าวิธีการเหล่านั้นมีบ้านหลังใหม่ในวิทยาศาสตร์เสียแล้ว* (Feyerabend, 1978a : 73)

ฟายอาเบนด์เห็นว่า การยอมรับในวิทยาศาสตร์ได้กลายเป็นศรัทธาไปเสียแล้ว ปัจจุบันนี้ วิทยาศาสตร์ได้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม ซึ่งครั้งหนึ่งศาสนาก็เคยเป็นอย่างนั้นมาก่อน แต่ประเด็นสำคัญ คือ ในขณะที่สังคมได้แยกรัฐออกจากศาสนจักรแล้ว แต่วิทยาศาสตร์กับรัฐกลับเข้ามาใกล้ชิดกันมากกว่าเดิม(Feyerabend, 1978a: 74) ไม่มีเหตุผลประการใดที่จะทำให้เรายอมรับให้วิทยาศาสตร์มีฐานะเหนือกว่าคตินิยม หรือแบบแผน หรือประเพณีใด ๆ จริง ๆ แล้ว "วิทยาศาสตร์ก็เป็นคตินิยมหนึ่งท่ามกลางคตินิยมอื่นและเราควรแยกรัฐออกจากวิทยาศาสตร์ เช่นเดียวกับที่ได้แยกศาสนาออกจากรัฐ"(Science is one ideology among many and should be separated from the state just as religion is now separates from the state) (Feyerabend, 1978a: 107)

อันที่จริง ในสังคมมีคตินิยม แบบแผน หรือประเพณีต่าง ๆ มากมายที่นอกเหนือไปจากวิทยาศาสตร์ เช่น โหราศาสตร์ การแพทย์แผนโบราณ ความเชื่อของชนเผ่าพื้นเมืองตามท้องถิ่นต่าง ๆ พิธีกรรมหรือประเพณีต่าง ๆ ที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาหลายช่วงอายุคน รวมถึง วิถีชีวิตของแต่ละบุคคลที่ต่างกันออกไป เป็นต้น ซึ่งคตินิยมเหล่านั้นล้วนมีคุณค่าทั้งสิ้น การที่สังคมปล่อยให้วิทยาศาสตร์หรือคตินิยมใดโดดเด่นจนข่มคตินิยมอื่น ทำให้ความร่ำรวยทางความคิดลดน้อยลง มีกรณีตัวอย่าง ที่แสดงให้เราเห็นผลเสียที่เกิดจากการยอมให้วิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิทยาศาสตร์แบบตะวันตกเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคม ในโลกตะวันออกมีประเพณีดั้งเดิมที่ต่างไปจากโลกตะวันตก และหลายคนยอมรับว่า ประเพณีเหล่านั้นมีเสน่ห์ชวนให้ผู้ที่มีแบบแผนต่างออกไปอยากที่จะได้เข้าไปเรียนรู้ อาจเป็นเพราะความแตกต่างของแบบแผน หรือเป็นเพราะแบบแผนนั้น ๆ มีคุณค่าในตัวเองก็ตาม ฟายอาเบนด์เห็นว่าเป็นความดีงามที่จะมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ประเพณีระหว่างชุมชน แต่ในหลายกรณีวิทยาศาสตร์ที่แผ่ขยายเข้าไปยังชุมชนต่าง ๆ แสดงท่าทีก้าวร้าวและบั่นทอนคุณค่าของประเพณีดั้งเดิม

---

*The excellence of science is *assumed*, it is not *argued for*. Here scientists and philosophers of science act like the defenders of the One and Only Roman Church acted before them: Church doctrine is true, everything else is Pagan nonsense. Indeed, certain methods of discussion and insinuation that were once treasures of theological rhetoric have now found a new home in science.(original italics)

ประเทศจีนเป็นกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการแข่งขันระหว่างวิทยาศาสตร์ และแบบแผนที่ได้รับการถ่ายทอดมาแต่บรรพกาล

จีนเป็นประเทศหนึ่งในไม่กี่ประเทศที่รอดพ้นจากการครอบงำทางภูมิปัญญาของตะวันตกจนกระทั่งปลายศตวรรษที่ 19 ย่างเข้าต้นศตวรรษที่ 20 คนรุ่นใหม่เกิดเบื่อหน่ายประเพณีเก่าแก่และข้อห้ามต่าง ๆ อันเนื่องมาจากประเพณีเหล่านี้ และไปเลื่อมใสความเหนือกว่าทางวัตถุและทางภูมิปัญญาของวิทยาศาสตร์ที่นำเข้ามาจากตะวันตก วิทยาศาสตร์ได้ผลักประเพณีดั้งเดิมทั้งหมดให้ออกไปอีกทางหนึ่งอย่างรวดเร็ว การรักษาด้วยสมุนไพร การฝังเข็ม การรมยา ทวิภาคหยิน/หยาง ทฤษฎีฉีถูกหัวเราะเยาะและถูกเอาออกไปจากโรงเรียนและโรงพยาบาล การแพทย์แผนตะวันตกได้รับรองว่าเป็นกระบวนวิธีเดียวที่มีเหตุผล ทัศนคติเหล่านี้ยังคงดำเนินต่อไปจนกระทั่งในปี 1954 พรรคคอมมิวนิสต์ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องควบคุมนักวิทยาศาสตร์โดยทางการเมือง จึงได้สั่งให้นำการแพทย์แบบดั้งเดิมกลับเข้ามายังมหาวิทยาลัยและโรงพยาบาลต่าง ๆ คำสั่งนี้ได้ฟื้นฟูให้มีการแข่งขันอย่างเสรีระหว่างวิทยาศาสตร์และการแพทย์แบบดั้งเดิม ไม่นานก็ค้นพบว่าการแพทย์แบบดั้งเดิมมีวิธีการของการวินิจฉัยและการรักษาที่เหนือกว่าการแพทย์แบบวิทยาศาสตร์ตะวันตกเสียอีก การค้นพบทำนองนี้ได้เกิดขึ้นโดยการเปรียบเทียบการรักษาโรคระหว่างชนเผ่าพื้นเมืองกับวิทยาศาสตร์ บทเรียนที่ต้องเรียนรู้จากกรณีนี้คือ *คตินิยม วิถีปฏิบัติ ทฤษฎี ประเพณีที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ สามารถกลายมาเป็นคู่แข่งที่เต็มไปด้วยพลังอำนาจ และสามารถเปิดเผยให้เห็นจุดบกพร่องของวิทยาศาสตร์ได้หากเพียงแค่ให้โอกาสอย่างเป็นธรรมในการแข่งขัน* และนี่เป็นหน้าที่ของสถาบันต่าง ๆ ของสังคมเสรีที่จะให้โอกาสที่เป็นธรรมแก่คตินิยมต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ความเป็นเลิศของวิทยาศาสตร์จะได้รับการยืนยันได้เฉพาะเมื่อได้เปรียบเทียบกับทัศนะที่เป็นทางเลือกอื่น ๆ ในประเด็นต่าง ๆ นานาแล้วเสียก่อน (Feyerabend, 1978a: 102-3)

จากกรณีตัวอย่างข้างต้น แม้ฟายอาเบนด์จะชี้ให้เห็นผลดีที่เกิดจากการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการแพทย์แบบดั้งเดิมของจีนและการแพทย์แบบตะวันตกก็ตาม กระนั้น เราสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่าการที่การแพทย์ทั้งสองแบบนี้ประสบความสำเร็จจากการศึกษาเปรียบเทียบกันนั้น อาจเป็นเพราะว่าการแพทย์ทั้งสองแบบกำลังกล่าวถึงเรื่องเดียวกัน แม้ว่าการแพทย์แบบตะวันตกจะไม่มีคำว่า 'ลมปราณ' หรือ 'หยิน-หยาง' หรือ ไม่มีเรื่องของการฝังเข็มตามจุดต่าง ๆ บนร่างกายก็ตาม และอีกประเด็นที่สำคัญก็คือ การที่พรรคคอมมิวนิสต์สั่งให้โรงพยาบาลนำการแพทย์แบบดั้งเดิมมารักษาคนไข้และให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ จัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการแพทย์แบบดั้งเดิมนั้น อาจไม่ใช่เพราะว่าพรรคคอมมิวนิสต์หรือคนจีนทั่วไปเห็นว่าวิทยาศาสตร์ไม่ได้สมบูรณ์พร้อมหรือเห็นว่าบรรพบุรุษได้ค้นพบวิธีการเยียวยารักษาที่เป็นเอกแล้ว แต่อาจเป็นเพราะว่าพวกเขาเกรงว่าการแพทย์แบบดั้งเดิมนั้นจะ

สูญหายไปจากสังคม ซึ่งประเด็นเหล่านี้ฟายอาเบนด์ไม่ได้ให้ความสนใจที่จะถกเถียง และดูเหมือนว่าเขาต้องการเพียงแค่ให้สังคมมีความหลากหลายเท่านั้นก็พอ หรืออาจกล่าวได้ว่าถ้าสังคมมีความหลากหลายแล้วสังคมจะดีขึ้นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ฟายอาเบนด์จะมุ่งโต้แย้งฐานะของวิทยาศาสตร์อย่างถึงพริกถึงขิง แต่เขาก็ไม่ปรารถนาให้สังคมขจัดวิทยาศาสตร์ออกไป โดยการแทนที่วิทยาศาสตร์ด้วยคตินิยมอื่น ๆ เขาเพียงแค่ต้องการให้สังคมไม่ยอมรับให้คตินิยมใดมีฐานะเหนือกว่าคตินิยมอื่น และสังคมก็ควรจะตรวจสอบทุกคตินิยม และระมัดระวังไม่ให้คตินิยมใดคตินิยมหนึ่งเข้ามาครอบงำสมาชิกของสังคมโดยรวม เพื่อให้สังคมสามารถรักษาคตินิยมต่าง ๆ ไว้ได้เท่าที่จะเป็นไปได้ เราจึงต้องปล่อยให้ทุกประเพณีได้พัฒนาอย่างอิสระเคียงข้างกันไปในทุกระดับเท่าที่เงื่อนไขพื้นฐานของสังคมเสรีจะมีให้ได้ แม้เป็นไปได้ว่า ในการโต้เถียงอย่างเปิดกว้างเกี่ยวกับการพัฒนานี้จะพบว่า ประเพณีบางอย่างต้องด้อยกว่าประเพณีแบบอื่น ๆ แต่นี่ก็ไม่ได้หมายความว่าประเพณีเหล่านั้นจะถูกลบล้างไป กล่าวคือ ประเพณีเหล่านั้นจะคงอยู่และรักษาสิทธิของพวกเขานานเท่าที่ยังมีคนสนใจในประเพณีเหล่านั้น อาจมีบางช่วงเวลาที่ประเพณีเหล่านั้น(ไม่ว่าจะเป็นในทางวัตถุดิบ ภูมิปัญญา อารมณ์ และอื่น ๆ) จะมีบทบาทเพียงเล็กน้อย แต่อะไรที่ครั้งหนึ่งเป็นที่ชื่นชอบ อาจไม่ได้เป็นอย่างนั้นเสมอไป และอะไรที่สนับสนุนประเพณีเหล่านั้นในช่วงเวลาหนึ่งก็อาจไม่สนับสนุนในช่วงเวลาอื่น การโต้เถียงอย่างเปิดกว้างและการตรวจสอบประเพณีที่ได้รับความชื่นชอบจะยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่อง สังคมจะต้องไม่ถูกกำหนดด้วยประเพณีใดประเพณีหนึ่งเป็นการเฉพาะ อีกทั้งรัฐและประเพณีจะแยกจากกันเสมอ *(Feyerabend, 1978a : 106)

---

* To find out we must let all traditions freely develop side by side as is at any rate require by the basic stipulation of a free society. It is quite possible that an open debate about this development will find that some traditions have less to offer than others. This does not mean that they will be abolished - they will survive and keep their rights as long as there are people interested in them - it only means that for the time being their (material, intellectual, emotional etc.) products play a relatively small role. But what pleases once dose not please always; and what aids traditions in one period does not aid them in others. The open debate and with it the examination of the favored traditions will therefor continue: society is never identified with one particular tradition, and state and tradition are always kept separate.

ถึงที่สุดแล้ว ฟายอาเบนด์ไม่ได้ต้องการแค่เพียงให้รัฐและวิทยาศาสตร์แยกออกจากกันเท่านั้น แต่ต้องการให้แยกรัฐออกจากทุกคตินิยมหรือทุกประเพณี การที่เขาวิพากษ์ฐานะของวิทยาศาสตร์ก็เพราะว่าวิทยาศาสตร์กำลังครอบงำสังคม และแสดงออกว่ามีฐานะในการแสวงหาความรู้ที่ดีที่สุดเท่านั้น วิทยาศาสตร์เป็นเพียงกรณีตัวอย่างเท่านั้น หากมีคตินิยมใดใช้อำนาจข่มคตินิยมอื่น อาจอาศัยรัฐเป็นเครื่องมือ หรือรัฐใช้คตินิยมที่คนทั่วไปยอมรับเป็นเครื่องมือ คตินิยมและรัฐจึงต้องถูกตรวจสอบและโต้แย้งจากสังคม ผู้คนจะยอมรับอะไรง่าย ๆ ไม่ได้ พวกเขาจะต้องวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้เกิดการตรวจสอบ เพื่อป้องกันความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นจากอคติ หรือเป็นความฉ้อฉลที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างคตินิยมใดคตินิยมหนึ่งกับรัฐ

การแยกรัฐและวิทยาศาสตร์ออกจากกันตามที่ฟายอาเบนด์เสนอนั้น รวมความไปถึงเรื่องการจัดการศึกษาของรัฐที่ให้แก่พลเมืองด้วย ในเมื่อไม่มีคตินิยมใดเป็นเลิศกว่าคตินิยมอื่น รัฐก็ไม่ควรบังคับให้พลเมืองต้องเรียนวิชาที่เกี่ยวข้องกับคตินิยมนั้น เกือบจะทุกวิชาที่เป็นวิทยาศาสตร์เป็นวิชาบังคับในโรงเรียน ในขณะที่พ่อแม่ของเด็กอายุหกขวบสามารถตัดสินได้ว่าเขาได้รับความรู้เบื้องต้นในลัทธิโปรเตสแตนท์ หรือเกี่ยวกับศรัทธาของชาวยิว หรือปฏิเสธคำสอนของศาสนาอื่นทั้งหมด แต่พวกเขาไม่มีอิสรภาพในทำนองเดียวกันในกรณีของวิทยาศาสตร์ เช่น วิชาฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ต้องเรียน พวกเขาไม่สามารถแทนที่วิชาเหล่านั้นด้วยเวทมนต์ โหราศาสตร์ หรือการศึกษาตำนานต่าง ๆ *(Feyerabend,1978a : 74)

ในสังคมที่ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกแบบแผนชีวิตที่เหมาะสมกับตัวเขาเอง แต่กลับไม่มีสิทธิเลือกเรียนวิชาที่เขาสนใจหรือเห็นว่าน่าจะดีสำหรับตัวเขาเอง จะได้ชื่อว่าเป็นสังคมเสรีได้อย่างไร ฟายอาเบนด์เห็นว่าสิทธิของบุคคลรวมไปถึงสิทธิที่จะเลือกระบบการศึกษาและวิชาที่จะเรียนต่าง ๆ ด้วย ทำไมวิทยาศาสตร์จึงเป็นกรณียกเว้นในกระบวนการประชาธิปไตย ทำไมสังคมจึงยอมรับข้อเท็จจริงและกฎทางวิทยาศาสตร์ แล้วก็สอนเรื่องเหล่านั้นในโรงเรียนโดยไม่มีการตรวจสอบ นอกจากนี้ ยังใช้ข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐานของการตัดสินใจทางการเมืองครั้งสำคัญ ๆ กระบวนการประชาธิปไตยไม่เคย

---

* Almost all-scientific subjects are compulsory subjects in our schools. While the parents of a six-year-old can decide to have him instructed in the rudiments of Protestantism, or in the rudiments of the Jewish faith, or to omit religious instruction altogether, they do not have similar freedom in the case of the sciences. Physics, astronomy, history *must* be learned; they cannot be replaced by magic, astrology, or by a study of legends. (original italics)

ครอบคลุมถึงทฤษฎีหรือข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์เลย แม้ว่าในกรณีที่เป็นรูปธรรมอาจเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมเข้ามามีส่วนพิจารณาอยู่บ้าง เช่น การสร้างโรงปฏิกรณ์นิวเคลียร์ เป็นต้น (Feyerabend, 1978a : 74)

ในกรณีดังกล่าวอาจเป็นเพราะการตัดสินใจของรัฐส่งผลกระทบโดยตรงและในวงกว้างต่อสมาชิกของสังคม หรืออาจเป็นเพราะประชาชนเห็นว่าเรื่องนี้จะปล่อยให้รัฐหรือผู้เชี่ยวชาญตัดสินใจแต่เพียงลำพังไม่ได้ จึงเรียกร้องให้รัฐฟังเสียงประชาชน เรียกร้องให้มีการโต้เถียงสาธารณะถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น หรืออาจเป็นเพราะประชาชนเห็นว่าเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องใหญ่เกินกว่าที่มติของคณะรัฐมนตรีจะใช้สิทธิลงคะแนนเสียงกันตามลำพังเท่านั้น เขาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมและเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงหากเกิดอะไรขึ้นมา ทั้งหมดนั้นเป็นเพราะประชาชนเริ่มรู้สึกว่าเขาต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม กระบวนการประชาธิปไตยคงไม่เกิดขึ้นแน่หากสมาชิกในสังคมเฉยเมย ในสังคมประชาธิปไตยไม่ใครมีอภิสิทธิ์ ไม่มีใครได้รับสิทธิที่จะตัดสินใจแทนคนอื่นได้ แม้กระทั่งนักวิทยาศาสตร์ หรือผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญทั้งหลาย เป็นธรรมดาที่นักวิทยาศาสตร์ก็ต้องบอกว่า ไม่มีอะไรดีกว่าวิทยาศาสตร์ แต่ประชาชนก็ไม่ควรวางใจในศรัทธานั้น การมีส่วนร่วมของสามัญชนในการตัดสินใจมูลฐานต้องถูกเรียกร้อง แม้กระบวนการตัดสินใจนั้นจะทำให้ความสำเร็จจะมาช้าก็ตาม (Feyerabend, 1978a: 87)

ฟายอาเบนด์กล่าวว่าไม่ใช่เป็นแค่เพียงความโง่เท่านั้น *แต่เป็นการไร้ความรับผิดชอบอย่างสิ้นเชิง*ที่ยอมรับการตัดสินใจของนักวิทยาศาสตร์และนักฟิสิกส์โดยปราศจากการตรวจสอบเพิ่มเติม ถ้าเป็นเรื่องที่สำคัญ ไม่ว่าจะสำคัญต่อกลุ่มคนเล็ก ๆ หรือสังคมโดยรวม *การตัดสินใจนี้ต้องได้รับการวินิจฉัยด้วยความระมัดระวังให้ถึงที่สุด* เป็นเรื่องของคณะกรรมการที่ได้รับเลือกอย่างเหมาะสมโดยสามัญชนจะต้องตรวจสอบทฤษฎีวิวัฒนาการดูว่าน่าเชื่อถือจริง ๆ อย่างที่นักชีววิทยาต้องการให้เราเชื่อหรือไม่ ดูว่าเป็นการสร้างขึ้นมาตามความหมายของพวกเขาเองว่ามีสาระสำคัญหรือไม่ และดูว่าควรแทนที่แนวคิดอื่นในโรงเรียนต่าง ๆ หรือไม่ คณะกรรมการเหล่านี้ต้องตรวจสอบความปลอดภัยของโรงปฏิกรณ์นิวเคลียร์ในแต่ละกรณีและต้องได้รับหนทางเข้าสู่ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง*ทั้งหมด* พวกเขาต้องตรวจสอบว่าการแพทย์ทางวิทยาศาสตร์สมควรที่จะได้รับฐานะพิเศษในด้านอำนาจทางทฤษฎี เงินทุน อภิสิทธิ์ที่ได้รับอยู่ทุกวันนี้ได้หรือไม่ หรือว่าวิธีการรักษาที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ไม่มีฐานะเหนือกว่าจริงหรือ และพวกเขาต้องส่งเสริมให้เกิดการเปรียบเทียบที่เหมาะสม กล่าวคือ ประเพณีเกี่ยวกับการแพทย์ของชนพื้นเมืองต้องได้รับการฟื้นฟูและนำมาปฏิบัติโดยผู้ที่ชื่นชอบการรักษาแบบนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาต้องการส่วนหนึ่งเป็นเพราะพวกเราจะได้รับข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับประสิทธิภาพของวิทยาศาสตร์ คณะกรรมการต้องตรวจสอบด้วยว่าจิตใจของบุคคลถูกตัดสินโดยการทดสอบทางจิตวิทยานั้นเหมาะสมหรือ

ไม่ อะไรที่ถูกกล่าวถึงบ้างเกี่ยวกับการปฏิรูปเรือนจำ และอื่น ๆ อีกหลายกรณี ในทุกกรณี คำตัดสินสุดท้ายไม่ได้เป็นของผู้เชี่ยวชาญ แต่เป็นของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง *(Feyerabend, 1978a: 96-7)

" ถึงเวลาแล้วที่จะจริงจังเสียที ที่ว่าวิทยาศาสตร์เป็นประเพณีที่พิเศษและการมีอำนาจที่เหนือกว่าของวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องถูกนำกลับมาพิจารณาใหม่โดยการโต้แย้งอย่างเปิดกว้างในที่ซึ่งสมาชิกทุกคนของสังคมนั้น ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วม " (It is time to realize that science, too, is s special tradition and that its predominance must be reversed by an open debate in which all members of the society participate.) (Feyerabend, 1978a : 86)

---

* . . . it would not only be foolish *but downright irresponsible* to accept the judgement of scientists and physicians without further examination. If the matter is important, either to a small group or to society as a whole, *then this judgement must be subjected to the most painstaking scrutiny*. Duly elected committees of laymen must examine whether the theory of evolution is really as well established as biologists want us to believe, whether being established in their sense settles the matter, and whether it should replace other views in schools. They must examine the safety of nuclear reactors in each individual case and must be given access to *all* the relevant information. They must examine whether scientific medicine deserves the unique position of theoretical authority, access to funds, privileges of mutilation it enjoys today or whether non-scientific methods of healing are not frequently superior and they must encourage relevant comparisons: traditions of tribal medicine must be revived and practiced by those who prefer them party because we thus obtain some information about the efficiency of science. The committees must also examine whether peoples' minds are properly judged by psychological tests, what is to be said about prison reforms-and so on and so forth. In all cases the last word will not be that of the experts, but that of the people immediately concerned.(original italics)

ทัศนะทางญาณวิทยาของฟายอาเบนด์

อนึ่ง ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคม ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาทัศนะทางญาณวิทยาของฟายอาเบนด์จะช่วยให้เราเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคมตามทัศนะของเขาได้ดียิ่งขึ้น เนื่องจากว่า ฟายอาเบนด์เห็นว่าในความเป็นจริง มนุษย์เราไม่ได้มีวิทยาศาสตร์ที่เป็นวิธีการแสวงหาความรู้เพียงวิธีการเดียวเท่านั้น แต่เรายังมีวิธีการอื่น ๆ ที่จะทำให้เรามีความรู้เกี่ยวกับโลกของเราได้ โลกที่เราอาศัยอยู่นี้มีความหลากหลายและมีเรื่องที่น่าฉงนสนเท่ห์มากมาย ในการเข้าถึงความเป็นจริงนั้นก็ไม่ควรถูกจำกัดด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง โดยเฉพาะวิธีวิทยาของวิทยาศาสตร์ เพราะทุกวิธีวิทยาล้วนแต่มีขีดจำกัดด้วยกันทั้งสิ้น การใช้วิธีการแสวงหาความรู้หลาย ๆ แบบอาจจะทำให้เราสามารถรู้เรื่องราวของโลกนี้ได้มากขึ้น และไม่แน่ว่าการยอมให้ทุกสิ่งทุกอย่างทำได้อาจเป็นหนทางหนึ่งก็ได้

แทบจะไม่มีใครเลยที่ เมื่อกล่าวถึงฟายอาเบนด์แล้วจะไม่อ้างถึงสโลแกนที่ว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถทำได้" (Anything goes) เช่นเดียวกับที่ เมื่อกล่าวถึงเดสการ์ต(Descartes) ก็ต้องอ้างถึงคำพูดของเขาที่ว่า "ฉันคิด ดังนั้น ฉันจึงมีอยู่" (I think, therefore I am.) มีคนอยู่จำนวนไม่น้อยทีเดียวที่โต้แย้งและพยายามแสดงเหตุผลถึงข้อบกพร่องของการใช้วิธีการแสวงหาความรู้ของฟายอาเบนด์ นอกจากนี้ หลายคนแย้งว่า ในขณะที่ฟายอาเบนด์ต่อต้านทุกวิธีวิทยาอย่างถอนรากถอนโคน แต่กลับเสนอวิธีการแสวงหาความรู้ที่ดูเหมือนว่าจะมีความสากลไม่แพ้กัน เพราะเขากล่าวว่า " . . . มี*เพียงหลักการเดียว*เท่านั้นที่สามารถได้รับการปกป้องภายใต้*ทุก*สถานการณ์และ*ทุก*ระดับขั้นของพัฒนาการของมนุษย์ นั่นคือ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถทำได้ " (. . . there is only *one* principle that can be defended under *all* circumstances and in *all* stages of human development. It is the principle: anything goes.) (original italics) (Feyerabend, 1975a: 19) อย่างนี้เท่ากับว่าเขากำลังทำในสิ่งที่ขัดแย้งในตัวเองอย่างนั้นหรือ

ความจริงแล้ว ฟายอาเบนด์ไม่ถือสโลแกนนั้นเป็นสาระสำคัญ " แต่ *'ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถทำได้' ไม่ได้แสดงออกถึงความยึดมั่นของข้าพเจ้า มันเป็นการสรุปรวบยอดเชิงขบขันเกี่ยวกับสถานะเฉพาะของนักเหตุผลนิยม* กล่าวคือ ข้าพเจ้ากล่าวว่า ถ้าคุณต้องการมาตรฐานสากล . . . แล้วข้าพเจ้าสามารถให้หลักการนั้นแก่คุณได้ " (*But 'anything goes' does not express any conviction of mine, it is jocular summary of the predicament of the rationalist*: if you want universal standards, I say, . . . , then I can give you such a principle.) (original italics) (Feyerabend, 1978a: 188) ดูเหมือนว่า ' ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถทำได้' ไม่ใช่กฎหรือหลักการที่

ละเมิดไม่ได้อย่างที่หลายคนเข้าใจ เขาเสนอสโลแกนนี้ก็เพราะว่าขณะนี้ญาณวิทยาและปรัชญาวิทยาศาสตร์กำลังป่วยไข้ต้องการการเยียวยารักษา และตัวยาที่จะแก้อาการได้ก็คือ อนาธิปัตย์นั่นเอง เขากล่าวว่า

> . . . ข้าพเจ้าถือว่าอนาธิปไตยเป็นเสมือน 'ยาชั้นเลิศสำหรับญาณวิทยาและปรัชญาวิทยาศาสตร์' . . . ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่า ญาณวิทยาควรกลายมาเป็นอนาธิปัตย์ หรือปรัชญาวิทยาศาสตร์ควรกลายมาเป็นอนาธิปัตย์ ข้าพเจ้ากล่าวว่า วิธีทั้งสองวิชาควรได้*รับอนาธิปไตยเป็นยารักษา* ญาณวิทยากำลังป่วยอยู่ มันต้องได้รับการรักษา และตัวยาคืออนาธิปไตย ในเรื่องนี้ ยาไม่ใช่บางสิ่งที่จะต้องได้รับอยู่ตลอดเวลา เราจะใช้มันในช่วงเวลาหนึ่ง และ*แล้วเราก็หยุดใช้* . . . ข้าพเจ้ากล่าวว่า อนาธิปัตย์จะรักษาญาณวิทยาและแล้วพวกเราอาจจะกลับไปสู่ความรู้แจ้งมากยิ่งขึ้นและมีรูปแบบของความเป็นเหตุผลที่มีอิสระมากกว่าเดิม*(Feyerabend, 1975a: 127)

อาจเนื่องจากคำว่า 'อนาธิปไตย' เป็นคำที่ถูกใช้ในทางการเมืองเสมอและจัดเป็นทัศนะทางการเมืองแบบหนึ่ง จึงดูเหมือนว่า 'อนาธิปไตย' เป็นคำที่มีนัยแฝง หลายคนอาจรู้สึกว่า ใครก็ตามที่ได้ชื่อว่าเป็นนักอนาธิปไตย คนนี้ต้องเป็นพวกที่ชอบต่อต้านกฎเกณฑ์ ต่อต้านระเบียบของสังคม และทำให้เกิดความวุ่นวายตามมา แต่ฟายอาเบนด์กลับเห็นว่า อนาธิปไตยทางญาณวิทยาต่างจากวิมัตินิยมและอนาธิปไตยทางการเมืองหรือศาสนา ในขณะที่พวกวิมัติถือว่าทุกทัศนะดีหรือเลวพอ ๆ กัน หรือยกเลิกการตัดสินใจทั้งปวง ส่วนนักอนาธิปไตยทางญาณวิทยาไม่มีความไม่สบายใจในการปกป้องข้อความที่แสนธรรมดาหรือข้อความที่โต้แย้งรุนแรง ในขณะที่นักอนาธิปไตยทางการเมืองต้องการปลดเปลื้องรูปแบบชีวิตที่แน่นอนออกไป นักอนาธิปไตยทางญาณวิทยาอาจจะต้องการปกป้องรูปแบบดังกล่าว เพราะ

---

* . . . I regard anarchism as 'excellent medicine for epistemology and the philosophy of science' . . . I do not say that epistemology should become anarchic, or that the philosophy of science should become anarchic. I say that both disciplines should receive anarchism *as a medicine*. Epistemology is sick, it must be cured, and the medicine is anarchy. Now medicine is not something one takes all time. One takes it for a certain period of time, *and then one stops*. . . . Anarchism, I say, will heal epistemology and *then* we may return to a more enlightened and more liberal form of rationality. (original italics)

I 18383151

เขาไม่มีความจงรักภักดีที่ไม่รู้จบและไม่มีความเกลียดชังที่ไม่รู้จบที่มีต่อสถาบันใด ๆ และคตินิยมใด ๆ * (Feyerabend, 1978b: 177)

หากจะกล่าวว่าฟายอาเบนด์เป็นนักอนาธิปไตยทางญาณวิทยาก็ไม่ผิดนัก แต่เป็นบางเวลาเท่านั้น เพราะเขาเปรียบอนาธิปไตยทางญาณวิทยาเป็นยารักษาโรคทางญาณวิทยา เขาก็คงไม่ปรารถนาที่จะต้องใช้ยานี้ตลอดเวลา เพราะการใช้ยาตลอดเวลามีนัยของอาการโรคเรื้อรัง รักษานานเพียงใดก็ไม่หายเสียที จริง ๆ แล้ว เป้าหมายที่แท้ของเขาคือความหลากหลายของวิธีการแสวงหาความรู้ เราไม่ควรยึดติดในวิธีการใดวิธีการหนึ่งจนกระทั่งวิธีการนั้นกลายเป็นเป้าหมายของการแสวงหาความรู้เสียเอง แทนที่วิธีการนั้นจะพาไปสู่เป้าหมาย เขาเห็นว่าเราควรจะมีอิสระจากแบบแผนหรือวิธีวิทยาที่แน่นอนตายตัว และถ้าไม่รู้ว่าจะใช้วิธีการใดก็น่าลองใช้ 'ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถทำได้' ของเขาบ้างก็ไม่ได้ห้ามอะไร

นอกจาก ความเป็นอนาธิปไตยทางญาณวิทยาที่ถูกกล่าวถึงอยู่เสมอแล้ว ทัศนะของฟายอาเบนด์ยังถูกพิจารณาในแง่มุมต่าง ๆ นานา บ้างว่าเป็นพวกต่อต้านปรัชญา บ้างว่าเป็นพวกต่อต้านเหตุผล บ้างต่อต้านวิทยาศาสตร์ บ้างว่าเป็นนักสัมพัทธนิยมสุดโต่ง เป็นนักต่อต้านวิธีวิทยาบ้างและอื่น ๆ (Lloyd, 1996: 247, 1997: S396) แต่ลอยด์กลับเห็นว่า ที่จริงทัศนะของฟายอาเบนด์ไม่ได้เป็นพวกต่อต้านวิทยาศาสตร์หรือต่อต้านเหตุผล ไม่ได้ต่อต้านภูมิปัญญา หรือต่อต้านความก้าวหน้า *กุญแจ*ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจงานของฟายอาเบนด์ในภาพรวม คือ ให้เก็บบริบทเชิงประวัติศาสตร์ของเขาไว้ในใจและให้เข้าใจว่า เขาคิดว่าปรัชญาวิทยาศาสตร์ รวมทั้ง ปรัชญาจิต ปรัชญาภาษาและญาณวิทยาของศตวรรษที่ 20

---

* Epistemological anarchism differs both from skepticism, and from political (religious) anarchism. While the skeptic either regards every view as equally good, or equally bad, or desists from making such judgments altogether, the epistemological anarchist has no compunction in defending the most trite, or the most outrageous statement. While the political anarchist want to remove a certain form of life, the epistemological anarchist may want to defend it, for he has no everlasting loyalty to, and no everlasting aversion against, any institution and any ideology.

ส่วนใหญ่ผิดพลาดและเป็นอันตราย นั่นคือ วิธีการและเป้าหมายของปรัชญาวิทยาศาสตร์ศตวรรษที่ 20 หลงทางอย่างสิ้นเชิงและผลที่ตามมาก็เลวร้ายอันตราย*(Lloyd, 1996: 249)

ลอยด์เห็นว่าทัศนะของฟายอาเบนด์มีข้อผูกมัดเชิงบวก(positive commitment)ที่สำคัญอยู่ห้าประการ ได้แก่ การเพิ่มขยาย(Proliferation) พหุนิยม(Pluralism) สัจนิยม(Realism) การวิพากษ์(Criticism) และประวัติศาสตร์(History) ซึ่งลักษณะทั้งห้ามีความเกี่ยวพันกันและเกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (Lloyd, 1996: 251) ผู้เขียนเห็นด้วยกับลอยด์และจะใช้มโนทัศน์ทั้งห้านี้เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับญาณวิทยาของฟายอาเบนด์ เพราะฟายอาเบนด์ได้กล่าวไว้ว่าการวิพากษ์ การเพิ่มขยาย และความเป็นจริงเป็นมโนทัศน์ที่มีบทบาทสำคัญในประวัติวิทยาศาสตร์ ปรัชญาและอารยธรรมมนุษย์ เราใช้มโนทัศน์เหล่านี้เพื่ออธิบายและเป็นจุดเริ่มต้นของการถกเถียงต่าง ๆ (Feyerabend, 1985a: ix)

การเพิ่มขยาย

หลักการของการเพิ่มขยาย คือ การสร้างและปรับปรุงทฤษฎีที่ไม่สอดคล้องกับทัศนะที่ได้รับการยอมรับแล้ว แม้ว่าทัศนะที่ได้รับการยอมรับแล้วอาจจะมีหลักฐานสนับสนุนและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันแล้วก็ตาม วิธีวิทยาใดที่ยอมรับหลักการนี้เราเรียกว่าเป็นวิธีวิทยาเชิงพหุนิยม (Pluralistic Methodology) เหตุผลของการเพิ่มขยายคือไม่มีทฤษฎีใดที่เข้ากันได้กับทุกข้อเท็จจริง และมีข้อเท็จจริงบางอย่างที่เข้ากันไม่ได้กับทฤษฎีที่ยอมรับกันแล้ว ด้วยหลักการของการเพิ่มขยายนี้ทำให้เราสามารถสร้างทฤษฎีทางเลือกใหม่ได้และยังป้องกันการกำจัดทฤษฎีที่ครั้งหนึ่งเคยถูกปฏิเสธไปแล้วด้วย ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์ เราก็จะพบว่าหลักการของการเพิ่มขยายมีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ของการคิดเสมอ(Feyerabend, 1985a: 105-9) ตัวอย่างเช่น การเคลื่อนที่ของอนุภาคแบบบราวน์เป็นการเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลาของอนุภาค การเคลื่อนที่แบบนี้ขัดกับกฎการเคลื่อนที่ข้อที่สองของทฤษฎีเชิงปรากฏการณ์

---

* . . . Feyerabend's views are actually neither anti-science nor anti-reason, neither anti-intellectual nor anti-progress. The *key*, I think, to understanding Feyerabend's work as a whole, is to keep in mind his historical context, and to grasp that he thought that much of twentieth century philosophy of science (and philosophy of mind, language, and epistemology) was both wrong and pernicious - hopeless misguided in its methods and aims, and dangerously immoral in its consequences. (original italics)

(the phenomenological theory) เราจะไม่สามารถบอกได้ว่ามีการเคลื่อนที่ของอนุภาคแบบบราวน์ได้เลย ถ้าไม่อาศัยทฤษฎีพลังงานจลน์ซึ่งเป็นเรื่องของฟิสิกส์สถิติ แต่เรารู้ว่าอนุภาคมีการเคลื่อนที่แบบบราวน์เพราะมีการเปลี่ยนแปลงพลังงานจลน์ของอนุภาคนั้นอยู่ตลอดเวลา (Feyerabend, 1975: 39-40)

การยอมให้มีความหลากหลายของทฤษฎีในเวลาเดียวกัน ทำให้ความรู้ในทัศนะของฟายอาเบนด์จึงไม่ใช่ชุดของทฤษฎีที่สอดคล้องในตัวเองที่มารวมกันเป็นทฤษฎีมโนคติหนึ่ง ไม่ใช่การเข้าถึงความจริงทีละน้อย แต่เป็นการเพิ่มขึ้นตลอดเวลาของมหาสมุทรของทางเลือกที่เข้ากันไม่ได้ ทางเลือกต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ ทฤษฎีแต่ละทฤษฎี เรื่องเล่าแต่ละเรื่อง เรื่องลี้ลับต่าง ๆ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ทางเลือกอื่น ๆ เข้ามาป่าวประกาศความยิ่งใหญ่ของตนและทางเลือกทั้งหมดนั้นต้องได้รับสนับสนุนเพื่อการพัฒนาความสำนึกรู้ของเรา โดยผ่านกระบวนการการแข่งขันที่ไม่มีอะไรที่ถือได้ว่าลงตัวแล้ว และต้องไม่มีทัศนะใดที่ได้รับการยกเว้นจากการทดสอบอย่างเข้มงวดนี้ (Feyerabend, 1975: 21)

พหุนิยม

ลอยด์เห็นว่าฟายอาเบนด์กล่าวถึงพหุนิยมอย่างจริงจัง ไม่ใช่แค่เรื่องของการยอมให้มีทฤษฎีต่าง ๆ ได้เท่านั้น แต่เป็นเรื่องของความหลากหลายของวิธีการและเป็นความหลากหลายของการมองโลก ฟายอาเบนด์ปกป้องพหุนิยมว่าทำให้วิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ดีขึ้น (Lloyd, 1996: 252) ฟายอาเบนด์กล่าวว่า นักวิทยาศาสตร์ที่ต้องการขยายเนื้อหาเชิงประจักษ์ของทฤษฎีที่เขายอมรับแล้วให้มากที่สุดและต้องการที่จะเข้าใจทฤษฎีนั้นให้ชัดเจนที่สุดเท่าที่เขาจะสามารถทำได้ เขาจะต้องยอมรับวิธีวิทยาเชิงพหุนิยมซึ่งต้องมาจากทฤษฎีอื่น เขาต้องเปรียบเทียบมโนทัศน์ต่าง ๆ ด้วยมโนทัศน์อื่น ๆ และต้องพยายามปรับปรุงทฤษฎีนั้นมากกว่าละทิ้งทฤษฎีที่เคยพ่ายแพ้ในการแข่งขันหรือถูกละเลยไป (Feyerabend, 1975: 21)

ความหลากหลายทางทฤษฎีจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวิธีวิทยา และความหลากหลายนี้จะต้องไม่ถูกแทนที่ด้วยทฤษฎีที่จริงเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น นอกจากนี้ พหุนิยมทางทฤษฎียังเป็นความจำเป็นของความรู้ทั้งหมดที่อ้างว่าเป็น 'ปรนัย' และต้องมีอยู่ในทุกระดับของการแสวงหาความรู้ (Feyerabend, 1965: 149)

> นี่เป็นการให้เหตุผลเชิงวิธีวิทยาของพหุนิยมทางทฤษฎี กล่าวคือ พหุนิยมนั้นยอมให้เกิดการวิพากษ์ที่แหลมคมมากของมโนทัศน์ที่ได้รับการยอมรับแล้ว มากกว่าจะเปรียบเทียบกันด้วยข้อเท็จจริงจำนวนหนึ่งที่ถูกสมมติว่าเป็นอิสระจากข้อพิจารณาเชิงทฤษฎี หน้าที่ของมโนทัศน์เชิง

> อภิปรัชญาที่แปลกถูกนิยามตามนี้ กล่าวคือ มโนทัศน์เหล่านี้เล่นบทบาทที่ชี้ขาดในการวิพากษ์และในการพัฒนาอะไรก็ตามที่ได้เชื่อและได้รับการ 'ยืนยันสูง' โดยทั่วไป และด้วยเหตุผลนี้มโนทัศน์เหล่านั้นต้องได้รับการแสดงออกในทุกขั้นของพัฒนาการทางความรู้ของเรา* (Feyerabend, 1965: 150)

ในส่วนของวิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็เช่นกัน ฟายอาเบนด์ยืนยันว่าไม่มีสิ่งที่เราเรียกว่า 'วิธีการทางวิทยาศาสตร์' ไม่มีกระบวนวิธีเดียว หรือชุดของกฎที่รองรับงานวิจัยทุกชิ้น และรับประกันว่าวิธีการนั้นเป็น 'วิทยาศาสตร์' เพราะฉะนั้นจึงน่าไว้วางใจ ทุกโครงการ ทุกทฤษฎี ทุกกระบวนการต้องตัดสินบนข้อดีของมันเองและโดยมาตรฐานต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการที่เกี่ยวข้องด้วย นักวิทยาศาสตร์จะปรับปรุงมาตรฐาน กระบวนวิธี เกณฑ์ความเป็นเหตุผลพอ ๆ กับที่เขาปรับปรุงและบางทีก็แทนที่ทฤษฎีและอุปกรณ์ของพวกเขาเช่นเดียวกับที่เขาดำเนินการตามและเข้าสู่ขอบเขตใหม่ของงานวิจัย (Feyerabend, 1978a: 98)

ประเด็นปัญหาที่เกิดจากเอกนิยมทางทฤษฎี โดยเฉพาะจากพวกวัตถุนิยมสุดขั้ว ได้แก่ ปัญหาจิต-กาย พวกวัตถุนิยมสุดขั้วไม่สามารถยอมรับได้ว่า 'จิต' มีอยู่จริง ทั้ง ๆ ที่มีข้อเท็จจริงยืนยันได้ว่า มีอะไรบางอย่างที่อยู่ในตัวเรามากกว่าการรวมตัวกันของเซลล์หลายล้านเซลล์ เช่น ความคิดถึง ความเจ็บปวด อารมณ์โกรธ เป็นต้น ถ้าตัวเราเป็นการรวมตัวของเซลล์เท่านั้น การแล่เนื้อเถือหนังคงไม่มีความหมายอะไรที่มากไปกว่าการแยกเซลล์ออกจากกัน หรือเรายอมรับได้ว่า การคิดถึงใครสักคนด้วยความห่วงหาอาทรเป็นแค่เพียงการเกิดปฏิกิริยาบางอย่างในสมองเท่านั้น มีกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนมาก ได้แก่ บุคคลที่สูญเสียอวัยวะ เช่น แขนหรือขา ไปแล้ว แต่ยังคงมีอาการเจ็บปวดบริเวณนั้นอยู่ ปัญหาเหล่านี้โยงใยไปถึงปัญหาที่ว่าด้วย 'ความจริง'ของโลกอีกด้วย กับคำกล่าวที่ว่า "มนุษย์เชื่อในสิ่งที่ตนเห็นเท่านั้น" คงจะยืนยันความคับแคบของวิธีการแสวงหาความรู้ได้เป็นอย่างดี

---

* This, then, is the methodological justification of a plurality of theories: such a plurality allows for a much sharper criticism of accepted ideas than does the comparison with a domain of facts that is supposed to be given independently of theoretical considerations. The function of unusual *metaphysical* ideas is defined accordingly: they play a decisive role in the criticism and in the development of what is generally believed and " highly confirmed," and they must therefore be present at *any* stage of the development of our knowledge. (original italics)

สัจนิยม

ลอยด์เห็นว่า ฟายอาเบนด์ทำตัวราวกับว่าเป็นนักสัจนิยม แต่เมื่อพิจารณาอย่างใกล้ชิด เราจะพบว่า การปกป้องสัจนิยมทางวิทยาศาสตร์ของฟายอาเบนด์มีบางอย่างที่แปลกมาก เขาให้เหตุผลว่าสัจนิยมเป็นสิ่งจำเป็นต่อความสำเร็จของการเพิ่มขยาย เพราะทฤษฎีต่าง ๆ จะได้รับการดำเนินการต่อไป และอย่างจริงจังตราบเท่าที่ทฤษฎีเหล่านั้นสามารถเป็นได้ จึงกล่าวได้ว่าฟายอาเบนด์ปกป้องสัจนิยมบนพื้นฐานการปฏิบัติ (Lloyd, 1996: 253)

ผู้เขียนเห็นว่า สัจนิยมของฟายอาเบนด์ไม่ได้อยู่บนฐานของการปฏิบัติอย่างที่ลอยด์กล่าว การที่สัจนิยมเป็นเรื่องของการปฏิบัติ หมายความว่า ถ้าทฤษฎีนั้นนำไปใช้แล้วได้ผลตามที่คาดหมายไว้แสดงว่าทฤษฎีนั้นจริง ในทางตรงข้าม ถ้านำทฤษฎีนั้นไปปฏิบัติแล้วไม่ได้ผลตามที่คาดหมายไว้แสดงว่าทฤษฎีนั้นเป็นเท็จ ความดังกล่าวมีนัยว่า ทฤษฎีเป็นแค่เพียงเครื่องมือในการทำนายเท่านั้นซึ่งเป็นทัศนะของพวกอุปกรณ์นิยม(instrumentalist) แต่ฟายอาเบนด์ยืนยันว่า สัจนิยมน่าพิศมัยกว่าอุปกรณ์นิยมเสมอ เพราะอุปกรณ์นิยมไม่ยืนยันความมีอยู่และธรรมชาติของจักรวาล(Feyerabend, 1985: 201)

การวิพากษ์

ผู้เขียนเห็นว่า ฟายอาเบนด์ให้ความสำคัญแก่การวิพากษ์ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเพิ่มพูนความรู้ การวิพากษ์เป็นเรื่องของความไม่สามารถยอมรับปรากฏการณ์ กระบวนการ สถาบันที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเราได้อย่างง่ายดาย แต่เราต้องทดสอบและพยายามเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ การวิพากษ์จำเป็นต้องอาศัยการเพิ่มขยาย เพราะการเพิ่มขยายทำให้ทฤษฎี ระบบคิด รูปแบบชีวิต โครงร่างต่าง ๆ ถูกใช้ในลักษณะที่ทฤษฎีนั้นเข้มแข็งที่สุด และจุดแข็งนี้ไม่ได้เกิดจากการประเมินของแบบแผนอื่น แต่มาจากธรรมชาติที่แท้จริงของทฤษฎีนั้นเอง

ฟายอาเบนด์กล่าวว่า ความยุ่งยากของการแสวงหาความรู้ด้วยวิธีวิทยาเป็นปัญหาที่เหมือนพายเรือวนเวียนอยู่ในอ่าง กล่าวคือ ความรู้ที่เราได้มาจะผ่านมโนทัศน์ต่าง ๆ และมโนทัศน์เหล่านั้นก็เกิดจากความรู้นั้นเอง ถ้าเราต้องการรู้ความเป็นจริงเกี่ยวกับโลก เราต้องทำลายวงจรนี้โดยอาศัยทฤษฎีอื่น ๆ แบบแผนอื่น ๆ ที่ไม่สอดคล้องกับแบบแผนเดิม การวิพากษ์จึงต้องมาจากภายนอก หมายความว่า เราต้องการชุดของสมมติฐานหรือทฤษฎีทางเลือกอื่น ๆ และตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การยอมรับให้มีความหลากหลายทางทฤษฎีจะทำให้เกิดการวิพากษ์ที่แหลมคม (Feyerabend, 1975: 22)

การศึกษาและทดลองของกาลิเลโอเป็นกรณีตัวอย่างสำคัญที่ฟายอาเบนด์มักจะยกขึ้นมาเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการวิพากษ์ กล่าวคือ กาลิเลโอเป็นผู้ที่ชอบทำการทดลองอยู่เสมอและมักจะ

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปฏิเสธที่จะเชื่อตามความคิดของผู้อื่น ทุกสิ่งทุกอย่างต้องผ่านการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนเสียก่อน แต่ในช่วงเวลานั้น การศึกษาทางวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องเหลวไหลและไร้ประโยชน์อย่างสิ้นเชิง ในขณะที่หลายคนเชื่อว่าปัญหาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์นั้นได้รับคำตอบจากอริสโตเติลหมดแล้ว แต่กาลิเลโอไม่ได้เชื่อตามนั้น เขาเห็นว่าคำสอนทางวิทยาศาสตร์ของอริสโตเติลไม่ใช่ความจริงของสวรรค์ และการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่ใช่เป็นการท่องจำคำพูดของอริสโตเติล หากแต่เราต้องศึกษาเอาจากธรรมชาติ ครั้งหนึ่งกาลิเลโอได้พิสูจน์ให้เหล่าศาตราจารย์ทั้งหลายเห็นความจริงที่ว่าวัตถุที่มีมวลต่างกันจะใช้เวลาตกลงสู่พื้นดินเท่ากัน แต่แล้วศาสตราจารย์เหล่านั้นกลับไม่ยอมรับความประจักษ์แจ้งนี้เนื่องจากขัดกับคำสอนของอริสโตเติลและยังกล่าวโทษแก่กาลิเลโออีกด้วย ตลอดชีวิตของกาลิเลโอ เขาได้พิสูจน์ให้โลกเห็นความคับแคบของคำสอนเก่า ๆ และเขาก็ยังไม่โอนอ่อนผ่อนตามสิ่งที่เขาเห็นว่าไม่ถูกต้องอีกด้วย จนในที่สุด การเผยแผ่หนังสือเกี่ยวกับดาราศาสตร์ของเขา ซึ่งเรื่องราวของหนังสือนั้นได้แย้งศรัทธาอย่างงมงายทางศาสนา ทำให้เขาถูกสอบสวนโดยพวกพระสอนศาสนาและได้รับโทษทัณฑ์ว่าเป็นอาชญากร หนังสือของเขากลายเป็นหนังสือต้องห้าม แต่ปัจจุบันไม่มีใครเลยที่จะปฏิเสธว่า โลกมิได้หมุนรอบดวงอาทิตย์

ประวัติศาสตร์

ลอยด์เห็นว่า จุดเน้นของฟายอาเบนด์อยู่ที่ความสำคัญในการคงไว้ซึ่งการมีอยู่ของประวัติศาสตร์ของทุกรูปแบบความรู้ของมนุษย์ที่เป็นฐานให้ข้อผูกมัดที่มีต่อความสำคัญของวิพากษ์นิยมเชิงลึก ทฤษฎีที่ประหลาด หรือที่พ้นสมัย หรือที่ถูกทิ้งไปเป็นความจำเป็นสำหรับการสร้างความกระจ่างและบอกเล่าความรู้ที่แพร่หลายอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งฟายอาเบนด์เห็นว่า ประวัติศาสตร์เป็นแง่มุมที่จำเป็นและเป็นผลรวมของงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ดี (Lloyd, 1996: 253)

การให้ความสำคัญแก่มโนทัศน์ทั้งห้าประการของฟายอาเบนด์ เป็นการยืนยันว่า เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ทำให้เราแน่ใจได้ว่า การดำเนินตามวิธีวิทยาที่เข้มงวดแทนที่จะทำให้เรามีความรู้มากขึ้นกลับขัดขวางพัฒนาการของความรู้ โดยเฉพาะความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และยืนยันได้ว่าทุกวิธีวิทยามีขีดจำกัดด้วยกันทั้งสิ้น(Lloyd, 1996: 259)

ผู้เขียนเห็นว่าฟายอาเบนด์อาศัยประวัติศาสตร์เพื่อสนับสนุนข้อถกเถียงของเขา และทำให้เกิดคำถามที่ว่า เราก้าวหน้าในความรู้อย่างที่ชาวปฏิฐานนิยมเชิงตรรกเชื่อจริงหรือ ฟายอาเบนด์กล่าวว่าจากประวัติวิทยาศาสตร์ เราพบว่า แม้ว่าจะมีความเป็นไปได้ที่จะมีกฎสากลหนึ่งได้ แต่ไม่วันใดก็วันหนึ่งกฎนั้นจะถูกละเมิดและการละเมิดนี้ไม่ใช่เหตุบังเอิญ หากแต่เป็นความจำเป็นเพื่อความก้าวหน้า เช่น การสร้างทฤษฎีอะตอมในอดีตหรือของสมัยใหม่ ทฤษฎีควอนตัม ทฤษฎีแสงของคลื่น หรือการปฏิวัติ

ของโคเปอร์นิคัส เกิดขึ้นได้ก็เพราะนักคิดเหล่านั้นละเมิดกฎเชิงวิธีวิทยาที่เข้มงวดนั้น "กิจกรรมที่มีเสรีภาพนี้ไม่ได้เป็นแค่เพียงข้อเท็จจริงทางประวัติวิทยาศาสตร์เท่านั้น หากแต่เป็นทั้งความสมเหตุสมผลและเป็นความจำเป็นสัมบูรณ์สำหรับความก้าวหน้าในความรู้" (This liberal practice, . . . , is not just a *fact* of history of science. It is both reasonable and *absolutely necessary* for the growth of knowledge.)(original italics) (Feyerabend, 1975: 14)

เนื่องจากฟายอาเบนด์เสนอมโนทัศน์ทั้งห้าเพื่อให้เราแทนที่วิธีวิทยาหนึ่งด้วยพหุนิยมเชิงทฤษฎีและทางวิธีวิทยา โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในความรู้ ดังนั้น เราจะจบทัศนะทางญาณวิทยาไปไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้กล่าวถึง'ความก้าวหน้า' ในทัศนะของเขา แม้ลอยด์จะยืนยันว่าฟายอาเบนด์ไม่ใช่พวกต่อต้านความก้าวหน้า(Lloyd, 1996: 247) แต่ลอยด์ก็ไม่ได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจนว่า ความก้าวหน้าของฟายอาเบนด์กล่าวถึงนั้นเป็นอย่างไร หรือมีความหมายตามที่ชาวปฏิฐานนิยมเชิงตรรกนิยามหรือไม่ ฟายอาเบนด์กล่าวว่า

> ทุกคนสามารถอ่านคำเหล่านั้นตามวิถีทางของเขาเอง และตามประเพณีที่เขายึดถือ ดังนั้น สำหรับชาวประจักษ์นิยม คำว่า 'ก้าวหน้า' จะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทฤษฎีหนึ่งที่ให้การทดสอบเชิงประจักษ์โดยตรงต่อสมมติฐานที่พื้นฐานที่สุดจำนวนมากที่สุด บางคนเชื่อว่าทฤษฎีควอนตัมเป็นทฤษฎีแบบนี้ สำหรับคนอื่น ๆ คำว่า 'ก้าวหน้า' อาจจะหมายถึงการเป็นหนึ่งเดียวและความบรรสานสอดคล้อง . . . อนาธิปไตยจะช่วยให้เกิดความก้าวหน้าในความหมายใดก็ได้ตามแต่ละคนจะให้ความสำคัญที่จะเลือก แม้แต่กฎและระเบียบของวิทยาศาสตร์จะบรรลุผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีบางโอกาสมีการดำเนินการแบบอนาธิปัตย์ได้เข้าไปอยู่บ้าง*(Feyerabend, 1975: 18-9)

---

* . . . *Everyone can read the terms in his own way* and in accordance with the tradition to which he belongs. Thus for an empiricist, 'progress' will mean transition to a theory that provides direct empirical tests for most of its basic assumptions. Some people believe the quantum theory to be a theory of this kind. For others, 'progress' may mean unification and harmony, . . . anarchism helps to achieve progress in any one of the senses one cares to choose. Even a law-and-order science will succeed only if anarchistic moves are occasionally allowed to place.

มีคนจำนวนไม่น้อยที่พยายามโต้แย้งสโลแกนหรือญาณวิทยาของฟายอาเบนด์ แต่ดูเหมือนว่า ฟายอาเบนด์กลับย้อนว่า คำอธิบายต่าง ๆ ของเขาไม่ใช่สิ่งที่อยู่ในใจเขา เขาเพียงแต่แสดงให้เห็นว่าวิธีการที่แต่ละคนยึดมั่นอยู่นั้น วิธีการที่ตรงข้ามหรือวิธีอื่น ๆ ก็สามารถได้รับการสนับสนุนเหมือนกัน ความไม่ยึดมั่นในวิธีการใดของฟายอาเบนด์ ทำให้การโต้แย้งข้อถกเถียงทางญาณวิทยาของฟายอาเบนด์อาจจะเป็นการเสียเวลาเปล่า ถ้าฟายอาเบนด์ยังมีชีวิตอยู่ เขาคงบอกเราว่า "ถ้าคุณเห็นว่าวิธีการนั้นไม่เหมาะสม จะด้วยเหตุผลกลใดก็ตาม คุณก็เปลี่ยนไปใช้วิธีวิทยาอื่นเสียก็สิ้นเรื่อง ไม่เห็นจะต้องมาโต้แย้งกับข้าพเจ้าเลย ในเมื่อย้ำนักหนาว่า ทุกวิธีวิทยามีขีดจำกัด"

> ความตั้งใจของข้าพเจ้าคือทำให้ผู้อ่านเชื่อมั่นว่า ทุกวิธีวิทยามีขีดจำกัดในตัวเอง รวมทั้งวิธีการที่เห็นได้ชัดว่าดีที่สุด วิถีที่ดีที่สุดที่จะชี้ให้เห็นประเด็นนี้ก็คือการแสดงให้เห็นขีดจำกัด และความไม่เป็นเหตุผลของบางกฎที่เขาหรือเธอมีทีท่าว่าจะยึดเป็นกฎพื้นฐาน ในกรณีของอุปนัย(รวมถึงอุปนัยโดยการพิสูจน์ว่าเท็จด้วย) นี่หมายถึงการแสดงให้เห็นว่ากระบวนการปฏิอุปนัยสามารถได้รับการสนับสนุนด้วยข้อถกเถียงได้เป็นอย่างดีได้อย่างไร จำไว้เสมอว่า การแสดงให้เห็นและวาทศิลป์เหล่านั้นไม่ได้แสดงออกถึงความเชื่อมั่นลึก ๆ ที่อยู่ในใจข้าพเจ้า สิ่งเหล่านี้แค่แสดงให้เห็นว่ามันง่ายเพียงใดที่จะจูงจมูกคนให้เดินอยู่ในหนทางของเหตุผล*(Feyerabend, 1975: 23)

---

* . . . my intention is, rather, to convince the reader that *all methodologies, even the most obvious ones, have their limits*. The best way to show this is to demonstrate the limits and even the irrationality of some rules which she, or he, is likely to regard as basic. In the case of induction (including induction by falsification) this means demonstrating how well the counterinductive procedure can be supported by argument. Always remember that the demonstrations and the rhetoric used do not express any 'deep convictions' of mine. They merely show how easy it is to lead people by the nose in a rational way. (original italics)

ทัศนะทางสังคมของฟายอาเบนด์ที่มาจาก *On Liberty* ของมิลล์

นอกจากทัศนะทางญาณวิทยาที่ได้กล่าวมาแล้ว ฟายอาเบนด์ยังได้อ้างถึงสิทธิของปัจเจกบุคคลและของประเพณีหรือคตินิยมด้วย ซึ่งสิทธิที่ว่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดบทบาทและฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคม เขากล่าวว่า

> ในระบบประชาธิปไตย พลเมืองแต่ละบุคคลมีสิทธิที่จะอ่าน เขียน และโฆษณาชวนเชื่ออะไรก็ได้ที่เขาชอบ ถ้าเขาป่วย เขามีสิทธิที่จะได้รับการรักษาตามที่เขาปรารถนา อาจโดยหมอไสยศาสตร์ ถ้าเขาเชื่อในศิลปะของการรักษาด้วยไสยศาสตร์ เขาอาจไปรับการรักษาจากหมอทางวิทยาศาสตร์ ถ้าเขาเชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์มากกว่า และเขาไม่ได้มีแค่สิทธิที่จะยอมรับ ที่จะดำเนินชีวิตตามนั้นและเผยแผ่มโนทัศน์ในฐานะปัจเจกเท่านั้น แต่เขายังสามารถจัดตั้งสมาคมเพื่อสนับสนุนทัศนะของเขา ถ้าเขาสามารถให้เงินสนับสนุนได้ หรือหาใครก็ได้ที่ยินดีจะให้การสนับสนุนทางการเงินแก่เขาได้ สิทธิดังกล่าวมีให้แก่พลเมืองด้วยเหตุผลสองประการด้วยกัน ประการแรก เพราะทุกคนต้องสามารถดำเนินตามอะไรก็ตามที่เขาคิดว่าเป็นความจริงหรือเป็นกระบวนการที่ถูกต้อง และประการที่สอง เพราะว่ามีวิถีทางเดียวเท่านั้นจะได้ข้อตัดสินที่ใช้ได้ว่าอะไรที่เชื่อได้ว่าเป็นความจริงหรือเป็นกระบวนการที่ถูกต้องคือการทำความคุ้นเคยกับบรรดาทางเลือกที่เป็นไปได้ให้มากที่สุด เหตุผลเหล่านี้มิลล์ได้อธิบายแล้ว ในความเรียงอมตะของเขาที่ชื่อ *On Liberty* การปรับปรุงข้อถกเถียงของมิลล์เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เลย* (Feyerabend, 1978a: 86)

---

* In a democracy an individual citizen has the right to read, write, to make propaganda for whatever strikes his fancy. If he fall ill, he has the right to be treated in accordance with his wishes, by faithhealers, if he believes in the art of faithhealing, by scientific doctors, if he has greater confidence in science. And he has not only the right to accept, live in accordance with, and spread ideas *as an individual*, he *can form associations* which support his point of view provided he can finance them, or find people willing to give him financial support. This right is given to the citizen for two reasons; because everyone must be able to pursue what he *thinks* is truth, or the correct procedure; and, secondly, because the only way of arriving at a useful judgement of what is supposed to be the truth, or the correct procedure is to become acquainted with the widest possible range of alternatives. The reasons were explained

แน่นอนว่า ฟายอาเบนด์ไม่เห็นว่าจะมีใครที่สามารถให้ความกระจ่างเรื่องสิทธิได้แจ่มชัดเท่า จอห์น สจ๊วต มิลล์(John Stuart Mill) *On Liberty* ถูกอ้างถึงบ่อยมาก(Feyerabend, 1975: 38, 1978a: 86, 1985a: 139, 1985b: 19, 31, 65-79, 1987: 33) และเขามีท่าทีนิยมชมชอบความเรียงชิ้นนี้อยู่ไม่น้อย เพราะเวลาที่เขากล่าวถึง *On Liberty* มักจะมีคำว่า 'ความเรียงอมตะ' เสมอ แม้ข้อถกเถียงของเขาได้รับอิทธิพลมาจาก *On Liberty* ก็ตาม แต่เขาก็ไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ประเด็นใดบ้างที่รับโดยไม่มีเงื่อนไขและจะรับทุกประเด็นหรือไม่ การที่เขาไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนนี้เองที่อาจทำให้เกิดความสับสนและเข้าใจผิดได้ ด้วยเหตุนี้เราจึงต้องกล่าวถึงข้อถกเถียงของมิลล์ที่ปรากฏอยู่ใน *On Liberty* เพื่อให้เห็นว่า การพัฒนาข้อถกเถียงบนข้อถกเถียงของมิลล์ตามที่ฟายอาเบนด์กล่าวไว้นั้นมีขอบเขตแค่ไหน

ลอยด์เป็นผู้หนึ่งที่ยืนยันได้ว่า ฟายอาเบนด์ไม่ได้ตีตัวออกห่างจากมิลล์เลย เขาใช้ข้อถกเถียงของมิลล์เพื่อต่อต้านทัศนะอื่น ๆ อยู่เรื่อย ๆ ในทางตรงข้าม การตีความข้อถกเถียงของฟายอาเบนด์โดยอาศัยความเรียงของมิลล์ ทำให้เรามองเห็นได้ว่าฟายอาเบนด์วางตัวของเขาไว้ในฐานะใดและเข้าใจชัดเจนว่าเขาเลือกที่จะเล่นบทใดอยู่เป็นประจำ (Lloyd, 1997:S397-8) และเห็นว่า ส่วนที่เกี่ยวข้องเป็นบทที่สองที่ว่าด้วย "Of the Liberty of Thought and Discussion" (Lloyd, 1997:S399) โดยเฉพาะส่วนที่มิลล์กล่าวถึงเสรีภาพของการแสดงความคิดเห็นที่มีพื้นฐานอยู่สี่ประการดังนี้

> ประการแรก ถ้าความคิดเห็นใดถูกบังคับให้อยู่เงียบ ๆ ความคิดเห็นนั้นอาจจะถูกต้องก็ได้ ถ้าเราสามารถรู้ได้อย่างแน่นอน การปฏิเสธข้อความนี้คือการถือเอาว่าตัวเราเองไม่มีวันผิดพลาด
> ประการที่สอง แม้ว่าความคิดเห็นที่เก็บเงียบนั้นจะผิดพลาด ความคิดนี้ก็อาจจะบรรจุด้วยความจริงไว้ส่วนหนึ่งและมักเป็นเช่นนั้นเสมอ และเพราะว่าความคิดที่แพร่หลายหรือทั่วไปในเรื่องใด ๆ ก็ไม่ใคร่หรือไม่เคยเป็นความจริงเสียทั้งหมด อาศัยการปะทะกันของความคิดเห็นที่ตรงข้ามกันเท่านั้น ที่ทำให้ความจริงที่ยังขาดอยู่มีโอกาสหามาได้
> ประการที่สาม แม้ว่าความคิดเห็นที่ยอมรับกันจะไม่ใช่แค่ความจริงเท่านั้น แต่เป็นความจริงทั้งหมด ถ้ามันไม่ถูกทดสอบอย่างเข้มงวดและจริงจังเท่ากับว่า การยอมรับนั้นเกิดจากอคติของคนส่วนใหญ่ที่ยอมรับมันด้วยความรู้สึกหรือความเข้าใจเพียงเล็กน้อยต่อฐานทางเหตุผลของความคิดเห็นนี้

---

by Mill in his immortal essay *On Liberty*. It is not possible to improve upon his argument.

> . . . ประการที่สี่ ความหมายของหลักการโดยตัวมันเองก็อยู่ในอันตรายที่จะสูญหายหรืออ่อนแอลง และสูญเสียผลที่จำเป็นต่อลักษณะนิสัยและความประพฤติ กล่าวคือ ความเชื่อฝังหัวนั้นจะกลายเป็นคำปฏิญาณตามแบบแผนเท่านั้น ไร้ประสิทธิภาพสำหรับความดี กลับรกพื้นที่และขัดขวางการเจริญเติบโตของความเชื่อมั่นที่เป็นจริงและจริงใจจากเหตุผลหรือประสบการณ์ส่วนบุคคล* (Mill, 1972: 180)

พื้นฐานของเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทั้งสี่ประการนี้เป็นการยืนยันว่า ปัจเจกบุคคลมีสิทธิที่จะอ่าน เขียน หรือโฆษณาชวนเชื่ออะไรก็ได้ เพราะความคิดเห็นของเขาอาจจะมีความจริงอยู่บ้าง และความคิดเห็นที่คนส่วนใหญ่เชื่อก็ต้องถูกตรวจสอบเพื่อให้แน่ใจว่าไม่ได้ยอมรับความคิดเห็นนั้นเพราะอคติใด ๆ จริงอยู่ที่ข้อถกเถียงของฟายอาเบนด์แสดงออกในรูปของข้อถกเถียงของมิลล์ กระนั้นมีข้อสังเกตว่า เป็นไปได้ที่จะมีข้อโต้แย้งว่าฟายอาเบนด์ประยุกต์ใช้ข้อถกเถียงของมิลล์ในทางที่ผิด เพราะใน *On Liberty* มิลล์ปกป้องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นก็จริง แต่กรณีที่มิลล์เน้นเป็นเรื่องการนับถือในศาสนาที่แตกต่างกันและอำนาจหน้าที่ของรัฐ ลอยด์เห็นว่าเป็นอย่างนั้นจริง แต่ประเด็นที่มิลล์ให้ความห่วงใยเป็นเบื้องต้นคือ บรรทัดฐานทางสังคม (Lloyd, 1997: S403-4)

---

* First, if any opinion is compelled to silence, that opinion may, for aught we can certainly know, be true. To deny this is to assume our own infallibility.

Secondly, though the silence opinion be an error, it may, and very commonly does, contain a portion of truth; and since the general or prevailing opinion on any subject is rarely or never the whole truth, it is only by the collision of adverse opinions that the remainder of the truth has any chance of being supplied.

Thirdly, even if the received opinion be not only true, but the whole truth; unless it is suffered to be, and actually is, vigorously and earnestly contested, it will, by most of those who receive it, be held in the manner of a prejudice, with little comprehension or felling of its rational grounds.

. . . , fourthly the meaning of the doctrine itself will be in danger of being lost, or enfeebled, and deprived of its vital effect on the character and conduct: the dogma becoming a mere formal profession, inefficacious for good, but cumbering the

ใจความสำคัญของความเรียงนั้นบอกวิธีการว่า ปัจเจกบุคคล(ไม่ใช่รัฐบาล)ควรจะทำอย่างไรเมื่อเผชิญหน้ากับความคิดและรูปแบบชีวิตที่แปลกหรือไม่ลงรอยกับพวกเขา ประเด็นสำคัญอยู่ที่คุณค่าที่ไม่สามารถประเมินได้ของการมีอยู่และการบำรุงรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่หลากหลายที่มีต่อปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม มิลล์ให้ความสำคัญของการลดการแทรกแซงทางวัฒนธรรมและสังคมที่ต่อต้านผู้ที่สนับสนุนทัศนะทุกรูปแบบของชนกลุ่มน้อย กระนั้น ที่น่าจะสำคัญมากกว่าคือการฝึกฝนทัศนะคติและทักษะที่มิลล์เห็นว่าเป็นความจำเป็นสำหรับความงอกงามอย่างแท้จริงของภูมิปัญญาและความสร้างสรรค์ของมนุษย์*(Lloyd, 1997: S404)

ลอยด์สรุปว่า ฟายอาเบนด์ไม่ได้นำทัศนะของมิลล์ไปประยุกต์ใช้อย่างผิด ๆ ที่สำคัญที่สุดของการรับเอาทัศนะของมิลล์ไปใช้ คือ ฟายอาเบนด์ไม่ได้จำกัดตัวเขาเองเพียงแค่เรื่องการเมืองและศาสนาเท่านั้น แต่ได้นำไปใช้กับวิทยาศาสตร์ด้วย (Lloyd, 1997: S404-5)

จริงอยู่ที่ ฟายอาเบนด์ได้พัฒนาความคิดของเขาบนข้อถกเถียงของมิลล์ แต่ผู้เขียนเห็นว่าส่วนที่เกี่ยวข้องไม่ใช่แค่เพียงบทที่สองเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับบทอื่น ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นบทที่หนึ่ง "Introductory" บทที่สามเรื่อง "Of Individuality, as One of the Elements of well-being," บทที่สี่ที่ว่าด้วย "Of the Limits to the Authority of Society over the Individual" และบทที่ห้า "Applications" อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าประเด็นที่เราพึงระลึกไว้เสมอคือ ในการอ้างถึงสิทธิของปัจเจกบุคคลของฟายอาเบนด์โดยอาศัยข้อถกเถียงของมิลล์นั้นแม้จะค่อนข้างชัดเจนก็ตาม หากแต่สิทธิของปัจเจกบุคคลนั้นยังเกี่ยวเนื่องกับสิทธิของคตินิยมต่าง ๆ ด้วย กล่าวคือ สิทธิของคตินิยมต่าง ๆ เทียบเคียงได้กับสิทธิของปัจเจกบุคคล หรืออย่างน้อยคตินิยมมีสิทธิในฐานะที่เป็นเสมือนวิถีชีวิตของคน ๆ นั้น ซึ่งสิทธิของคตินิยมต่าง ๆ นั้นได้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคมตามทัศนะของฟายอาเบนด์(Feyerabend, 1978a: 79)

---

* The great bulk of the essay concerns how individual people (not governments) ought to respond when confronted with opinions and forms of life which are strange or disagreeable to them. The central point regards the inestimable value – to individuals and to society as a whole – of the existence and nurturance of a wide variety of ways of life. . . . , Mill emphasizes the importance of reducing social and cultural sanctions against those who espouse minority views of any kind. Perhaps even more crucial is the cultivation of attitudes and skills that, as Mill sees it, are necessary for the genuine flowering of human intelligence and creativity.

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในสังคมเสรี ปัจเจกบุคคลย่อมมีสิทธิเลือกดำเนินชีวิตตามที่เขาเห็นว่าเหมาะสมกับตัวเขา ผู้เขียนเห็นว่า นอกจากจะเกี่ยวข้องกับพื้นฐานแห่งเสรีภาพของการแสดงความคิดเห็นตามที่ลอยด์กล่าวไว้แล้วนั้น ยังเกี่ยวพันกับขอบเขตอันเหมาะสมแห่งเสรีภาพสามประการที่มิลล์ได้กล่าวถึงในบทที่หนึ่ง "Introductory" อีกด้วย ซึ่งประกอบด้วย

> . . .ประการแรก ภายในอาณาเขตของจิตสำนึกที่ต้องการเสรีภาพของความรู้สำนึกในความหมายที่เข้าใจได้ดีที่สุด เสรีภาพของความคิดและความรู้สึก เสรีภาพสัมบูรณ์ในการแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกในทุกเรื่อง ไม่ว่าในทางปฏิบัติหรือทางทฤษฎี เรื่องวิทยาศาสตร์ ศีลธรรมหรือเทววิทยา เสรีภาพในการแสดงออกและการตีพิมพ์ความคิดเห็นอาจดูเหมือนว่าตกอยู่ภายใต้หลักการที่ต่างออกไปหลักการหนึ่ง เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้อื่น แต่โดยที่มีความสำคัญมากเกือบเท่าเสรีภาพของความคิด และคงอยู่อย่างกว้างขวางด้วยเหตุผลเดียวกัน เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นย่อมไม่สามารถแยกจากเสรีภาพในความคิดได้ในทางปฏิบัติ
>
> ประการที่สอง หลักการดังกล่าวต้องอาศัยเสรีภาพในการมีรสนิยมและการแสวงหาเสรีภาพในการวางแผนชีวิตตามที่พวกเราเห็นว่าเหมาะสมกับอุปนิสัยของเราเอง เสรีภาพที่จะกระทำตามที่เราพอใจโดยขึ้นอยู่กับผลที่อาจจะตามมา ดังนี้คือ ปราศจากการยับยั้งจากเพื่อนร่วมโลกของเราตราบเท่าสิ่งที่เราทำไปไม่เป็นทำอันตรายแก่พวกเขา แม้ว่าพวกเขาอาจจะคิดว่าความประพฤติของพวกเราโง่เขลา ผิดปกติ หรือผิดพลาด
>
> ประการที่สาม จากเสรีภาพของแต่ละบุคคลในขีดจำกัดเดียวกัน สิ่งที่ตามมาก็คือเสรีภาพในการรวมกลุ่มกันระหว่างปัจเจกบุคคล อิสระภาพในการรวมตัวกันเพื่อจุดมุ่งหมายใดที่ไม่เป็นอันตรายต่อผู้อื่น บุคคลที่รวมตัวกันถือได้ว่าต้องอยู่ในช่วงอายุที่เป็นในวัยผู้ใหญ่และมิได้ถูกบังคับหรือถูกหลอกลวง*(Mill, 1972 : 137)

---

* . . . , first, the inward of domain of consciousness; demanding liberty of conscience in the most comprehensive sense; liberty of thought and feeling; absolute freedom of opinion and sentiment on all subjects, practical or speculative, scientific, moral, or theological. The liberty of expressing and publishing opinions may seem to fall under a different principle, since it belong to that part of the conduct an individual which concerns other people; but, being almost of as much importance as the liberty

นอกจากนี้ ในบทที่สาม "Of Individuality, as One of the Elements of well-being," มิลล์ได้กล่าวถึงการได้กำหนดรูปแบบชีวิตของตัวเองว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด การหารูปแบบชีวิตให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคลง่ายกว่าการหาเสื้อนอกสักตัวหรือรองเท้าบู๊ตสักคู่ให้พอดีกับเรา มนุษย์ไม่ใช่แกะที่ดูจะเหมือนกันไปหมด แต่แกะเองก็ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว จึงไม่มีเหตุผลอะไรที่จะต้องจัดรูปแบบชีวิตแบบใดแบบหนึ่งให้แก่มนุษย์ทุกคน (Mill,1972: 197)

> ถ้ามันเป็นแค่เพียงว่าบุคคลมีรสนิยมที่แตกต่างกัน ก็เป็นเหตุผลที่เพียงพอแล้วที่จะไม่พยายามจัดให้ทุกคนอยู่ในรูปจำลองเพียงรูปหนึ่ง แต่บุคคลที่แตกต่างกันต้องการเงื่อนไขที่ต่างกันในการพัฒนาจิตวิญญาณ และไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงอีกต่อไปในศีลธรรมแบบเดียวกันมากไปกว่าความหลากหลายของพืชพันธุ์ที่ไม่สามารถดำรงอยู่ในสภาพทางกายภาพ บรรยากาศและภูมิอากาศเดียวกัน สิ่งเดียวกันที่ช่วยให้คนหนึ่งให้ฝึกฝนธรรมชาติของเขาให้สูงส่งขึ้นย่อมเป็นอุปสรรคสำหรับคนอื่น*(Mill,1972: 197)

---

of thought itself, and resting in great part on the same reasons, is practically inseparable from it.

Secondly, the principle requires liberty of tastes and pursuits; of framing the plan of our life to suit our own character; of doing as we like, subject to such consequences as may follow: without impediment from our fellow-creatures, so long as what we do does not harm them, even though they should think our conduct foolish, perverse, or wrong.

Thirdly, from this liberty of each individual, follows the liberty, within the same limits, of combination among individuals; freedom to unit, for any purpose not involving harm to others: the persons combining being supposed to be of full age, and not forced or deceived.

* If it were only that people have diversities of taste, that is reason enough for not attempting to shape then all after one model. But different persons also require different conditions for their spiritual development; and can no more exist healthily in the same moral, than all the variety of plants can in the same physical, atmosphere and climate. The same things which are helps to one person towards the cultivation of his higher nature are hindrance to another.

ในทำนองเดียวกัน ฟายอาเบนด์ก็เห็นว่าการที่แต่ละบุคคลมีรสนิยมที่ต่างกันออกไป ทำให้สังคมต้องปล่อยให้แบบแผนต่าง ๆ คงอยู่เท่าที่เงื่อนไขของสังคมจะเอื้อ เพราะเป็นไปได้ที่สมัยหนึ่งคนอาจจะชื่นชอบแบบแผนหนึ่ง แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนไปแบบแผนนั้นอาจไม่ได้รับความนิยมชมชอบอีกต่อไป สิทธิของแบบแผนนั้นจะคงอยู่ตราบเท่าที่ยังมีคนสนใจในแบบแผนนั้น ๆ แม้ว่าจะมีการถกเถียงอย่างเปิดกว้างแล้วพบว่าแบบแผนนั้นด้อยกว่าแบบแผนอื่นก็ตาม (Feyerabend, 1978a: 106)

ฟายอาเบนด์กล่าวว่า ปกติคนเราถูกจำกัดด้วยกฎทางกายภาพและกฎศีลธรรมอยู่แล้ว ถ้าทุกคนยังถูกหลอมรวมให้อยู่ในรูปแบบเดียวกันยิ่งเป็นการปิดทอนศักยภาพของแต่บุคคล เช่น ปิดทอนความสนุกสนาน ภูมิปัญญา อารมณ์ และปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมาย การดำรงอยู่อย่างมีพลังของแบบแผนหรือประเพณีต่าง ๆ ทำให้มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกเดินตามทางที่ตนเห็นว่าเหมาะสมด้วยศักยภาพที่มีอยู่ (Feyerabend, 1987: 1)

แม้มิลล์จะสนับสนุนให้มีเสรีภาพมากเท่าที่จะมีได้ แต่เขาไม่ได้ถือว่าเสรีภาพมีคุณค่าในตัวเองเหนือสิ่งอื่นใด เขาต้องการให้ปัจเจกบุคคลได้พัฒนาศักยภาพของตนในฐานะที่เป็นสัตที่เจริญได้

> มันเป็นการสมควรที่จะชี้แจงว่าข้าพเจ้าไม่ต้องการข้อได้เปรียบใด ๆ ที่อาจได้รับจากการถกเถียงของข้าพเจ้าโดยอ้างจากมโนทัศน์เรื่องสิทธินามธรรม ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับอรรถประโยชน์ ข้าพเจ้าถือว่าปัญหาทางจริยศาสตร์ทั้งหมดในที่สุดแล้วต้องใช้อรรถประโยชน์เป็นเหตุผลสนับสนุน แต่มันต้องเป็นอรรถประโยชน์ในความหมายที่กว้างที่สุด ตั้งอยู่บนฐานของประโยชน์ที่คงทนถาวรของมนุษย์คนหนึ่ง ในฐานะที่เป็นสัตที่พัฒนาก้าวหน้าได้* (Mill,1972: 136)

ฟายอาเบนด์ได้ให้ความสำคัญของมนุษย์เช่นเดียวกับมิลล์ ฟายอาเบนด์ถือว่า ในสังคมเสรีสมาชิกทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงออกราวกับว่าเขาเป็นคนที่ฉลาดคนหนึ่ง (Feyerabend. 1987: 54) การที่เขาเรียกร้องให้สังคมทบทวนฐานะของวิทยาศาสตร์ในสังคมก็เพื่อยืนยันแนวคิดมนุษยธรรมนิยม (Feyerabend, 1975:3) แบบแผนใดที่แสดงออกราวกับว่าตนมีฐานะเหนือกว่าแบบแผนอื่น ๆ อันเป็น

---

* It is proper to state that I forego any advantage which could be derived to my argument from the idea of abstract right, as a thing independent of utility. I regard utility as the ultimate appeal on all ethical questions; but it must be utility in the largest sense, grounded on the permanent interests of a man as a progressive being. (original italics)

การปั่นทอนศักยภาพของมนุษย์ย่อมต้องถูกคัดค้าน ในการศึกษาก็เช่นกัน หากปล่อยให้วิทยาศาสตร์ฉายเดี่ยวย่อมผิดหลักมนุษยธรรมนิยม (Feyerabend, 1975: 12)

ส่วนบทที่ห้าที่ว่าด้วย "Applications" มิลล์ได้ยกตัวอย่างของการนำหลักการที่เขาเสนอไว้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น เรื่องการศึกษา ซึ่งฟายอาเบนด์เองก็เห็นไม่ต่างไปจากมิลล์เลย มิลล์กล่าวว่า

> เพื่อป้องกันรัฐจากการใช้อิทธิพลที่ไม่เหมาะสมครอบงำความคิดเห็นโดยอาศัยการจัดการเหล่านี้ [ผ่านการศึกษาภาคบังคับ] ความรู้ที่จำเป็นสำหรับผ่านการทดสอบ(นอกจาก ส่วนที่เป็นแค่เพียงเครื่องมือของความรู้ เช่น ภาษาต่าง ๆ และประโยชน์ของภาษา) ควรต้องถูกจำกัดเพียงข้อเท็จจริงและวิทยาการที่แน่นอนเท่านั้น แม้ในชั้นสอบที่สูงกว่าก็ตาม การทดสอบเกี่ยวกับศาสนา การเมือง หรือหัวข้ออื่น ๆ ที่ถกเถียงกันได้ไม่ควรขึ้นอยู่กับความจริงหรือความเท็จของความคิดเห็น แต่ควรอยู่บนเนื้อหาของข้อเท็จจริงที่ความคิดเห็นนั้นยึดถืออยู่บนพื้นฐานนั้น ตามผู้ก่อตั้งนั้น ตามสำนักหรือนิกายนั้นๆ หรือศาสนานั้น ๆ . . . ไม่มีอะไรเลยที่จะขัดขวางพวกเขาจากการได้รับการสั่งสอนเกี่ยวกับศาสนาในโรงเรียนเดียวที่พวกเขาได้รับการสั่งสอนในเรื่องอื่น ๆ ถ้าพ่อแม่ของพวกเขาได้เลือกแล้ว*(Mill, 1972: 240)

---

* To prevent the State from exercising, through these arrangements, an improper influence over opinion, the knowledge required for passing an examination (beyond the merely instrumental parts of knowledge, such as languages and their use) should, even in the higher classes of examinations, be confined to facts and positive science exclusively. The examination on religion, politics, or other disputed topics, should not turn on the truth or falsehood of opinions, but on the matter of fact that such and such an opinion is held, on such grounds, such authors, or schools, or churches. . . . There would be nothing to hinder them from being taught religion, if their parents chose, at the same schools where they were taught other things.